

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION IN ARMED CONFLICTS

Тараненко М.М., к.ю.н.,

старший викладач кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права факультету соціології і права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Дрянак Д.А., студентка I курсу факультету соціології і права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття присвячена аналізу загроз, що виникають для культурної спадщини в умовах збройних конфліктів, а також міжнародно-правових механізмів її захисту. У дослідженні розглянуто історичний контекст формування міжнародних норм охорони культурних цінностей, починаючи з перших ініціатив XIX століття, зокрема висловлених на Брюссельській міжнародній конференції 1874 року, а згодом у Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 років, де вперше було передбачено спеціальні заходи для охорони культурних об'єктів. У міжвоєнний період було прийнято «Пакт Реріха» (1935). Особливу увагу приділено Гаазькій конвенції 1954 року та її додатковим протоколам, що була прийнята в результаті трагічного досвіду II Світової війни та встановила фундаментальні принципи захисту культурної спадщини у випадку виникнення збройного конфлікту.

Окремо досліджується роль міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО та ІККРОМ, у моніторингу, реагуванні та запобіганні знищенню культурних об'єктів. Підкреслюється надзвичайно важливу роль створеного міжнародного реєстру культурних цінностей, що є одним із істотних інструментів для забезпечення захисту важливих культурних цінностей під час збройного конфлікту. Проаналізовано вплив збройних конфліктів на культурну спадщину України, а також правові механізми, що застосовуються на національному рівні для її збереження.

У статті висвітлюються проблеми імплементації міжнародного гуманітарного права в національні правові системи, зокрема через законодавчі ініціативи та судову практику. Також розглядаються питання відповідальності за умисне знищення культурних пам'яток, зокрема в контексті міжнародних судових розглядів.

Окремо висвітлюється нормативне регулювання та практичне втілення питань, що стосуються евакуації культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

У висновках наголошується на необхідності подальшої адаптації та удосконалення міжнародних і національних механізмів захисту культурної спадщини, що дозволить забезпечити ефективний правовий захист об'єктів історичної та культурної цінності навіть у періоди збройних конфліктів.

Ключові слова: захист культурної спадщини, Гаазька конвенція, міжнародне право, ЮНЕСКО, Блакитний щит, культурні цінності, збройний конфлікт, охорона пам'яток, міжнародні зобов'язання.

The article is devoted to the analysis of threats to cultural heritage in armed conflicts, as well as international legal mechanisms for its protection. The study examines the historical context of the formation of international norms for the protection of cultural property, starting with the first initiatives of the 19th century, in particular those expressed at the Brussels International Conference of 1874, and later in the Hague Conventions of 1899 and 1907, which for the first time provided for special measures for the protection of cultural objects. In the interwar period, the "Roerich Pact" (1935) was adopted. Particular attention is paid to the 1954 Hague Convention and its additional protocols, which were adopted as a result of the tragic experience of World War II and established the fundamental principles of the protection of cultural heritage in the event of an armed conflict. The role of international organizations such as UNESCO and ICCROM in monitoring, responding to and preventing the destruction of cultural objects is separately examined. The extremely important role of the created international register of cultural property is emphasized, which is one of the essential tools for ensuring the protection of important cultural property during armed conflict. The impact of armed conflicts on the cultural heritage of Ukraine is analyzed, as well as the legal mechanisms used at the national level to preserve it.

The article highlights the problems of implementing international humanitarian law into national legal systems, in particular through legislative initiatives and judicial practice. It also considers the issues of responsibility for the intentional destruction of cultural monuments, in particular in the context of international legal proceedings.

Separately, the regulatory regulation and practical implementation of issues related to the evacuation of cultural property in the event of armed conflict are highlighted.

The conclusions emphasize the need for further adaptation and improvement of international and national mechanisms for the protection of cultural heritage, which will ensure effective legal protection of objects of historical and cultural value even during periods of armed conflict.

Key words: protection of cultural heritage, Hague Convention, international law, UNESCO, Blue Shield, cultural property, armed conflict, protection of monuments, international obligations.

Вступ. Знищення та пошкодження історичних пам'яток, архівів, музеїв та інших об'єктів культурної спадщини спричиняє втрату культурних надбань, що мають істотне значення для історичної пам'яті людства. У періоди збройних конфліктів ці об'єкти опиняються під загрозою руйнування внаслідок бойових дій, навмисного знищення або неналежного контролю.

Україна, як і багато інших держав, стикається з проблемою збереження своєї культурної спадщини, особливо в умовах воєнних загроз. Це актуалізує необхідність аналізу міжнародно-правових механізмів, спрямованих на захист культурних цінностей. Чинне міжнародне право передбачає низку заходів, включно із запобіжними механізмами, встановленням відповідальності за порушення

та застосуванням правових інструментів захисту. Аналіз цих аспектів дозволяє оцінити ефективність чинних норм і розробити рекомендації щодо їх удосконалення як на національному, так і на міжнародному рівні.

Знищення об'єктів культурної спадщини має не лише історичні, а й соціальні та економічні наслідки. Втрата пам'яток означає знищення частини культурної ідентичності суспільства, а також може спричинити економічні втрати, зокрема у сфері туризму. Крім того, міжнародно-правові норми передбачають можливість притягнення до відповідальності осіб, винних у руйнуванні культурних цінностей, що робить це питання актуальним і в контексті міжнародного правосуддя.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз міжнародно-правових норм, спрямованих на захист куль-

турної спадщини в умовах збройних конфліктів, а також оцінка їхньої ефективності в сучасних реаліях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема захисту культурної спадщини широко висвітлена у працях як вітчизняних, так і іноземних дослідників. Зокрема, питання міжнародно-правових механізмів розглядаються у наукових дослідженнях, присвячених правовим аспектам охорони культурних об'єктів у періоди збройних конфліктів. Водночас попри значну кількість наукових праць, залишається актуальною потреба у подальшому аналізі ефективності чинних міжнародних норм та їхнього практичного застосування.

Результати дослідження. Питання захисту культурної спадщини на міжнародному рівні почали порушувати ще у XIX столітті, зокрема на засіданнях архітектурних секцій Всесвітніх виставок. Одним із перших кроків у цьому напрямку стала Брюссельська міжнародна конференція 1874 року, яка порушила проблему збереження культурних цінностей під час збройних конфліктів. Хоча її рішення не були офіційно закріплені, конференція стала серйозною віхою у формуванні міжнародних правових норм.

Подальший розвиток цього питання відбувся на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 років, де було ухвалено низку конвенцій, що передбачали спеціальні заходи для охорони культурних об'єктів. Ці документи заклали основи правового захисту історичних пам'яток, археологічних об'єктів, а також наукових і культурних закладів.

У міжвоєнний період суттєвий внесок у цю сферу зробив «Пакт Реріха» (1935), який уперше визначив культурні пам'ятки та заклади як нейтральні об'єкти, що підлягають захисту незалежно від перебігу воєнних дій. Цей документ став основою для подальших міжнародних ініціатив у сфері правового захисту об'єктів культурної спадщини в умовах війни та миру.

Трагічний досвід Другої світової війни продемонстрував, що наявні механізми захисту були недостатніми, що сприяло розробці нового міжнародного договору. У 1954 році на конференції в Гаазі була ухвалена «Конвенція про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту». Вона стала першим всеосяжним міжнародно-правовим документом, спрямованим на збереження культурної спадщини під час воєн. Надалі, у 1999 році, до неї був прийнятий Другий протокол, який уточнив механізми захисту культурних об'єктів і запровадив ефективніші заходи їхньої охорони.

Міжнародно-правові механізми охорони культурної спадщини поступово стали невіддільною частиною міжнародного гуманітарного права. Значущим етапом у цьому процесі стало ухвалення Додаткових протоколів до Женевських конвенцій 1977 року, які закріпили заборону на ворожі дії проти історичних пам'яток та культурних об'єктів. Крім того, вони прямо заборонили використання таких об'єктів у військових цілях, що посилює їхній захист під час збройних конфліктів [1].

Міжнародні організації, як ЮНЕСКО, впроваджують норми захисту об'єктів культурної спадщини. ООН з питань освіти, науки і культури здійснює моніторинг ситуації, документування руйнувань та сприяє відновленню знищених об'єктів. Завдяки співпраці з Міжнародним центром збереження та реставрації культурних цінностей (ІККРОМ) напрацьовуються механізми реагування на можливість знищення культурних пам'яток. Такі організації є ключовими у сучасних механізмах захисту культурної спадщини, адже координують зусилля різних держав, розробляють та здійснюють моніторинг дотримання правових стандартів [2].

Серед міжнародного регулювання захисту культурної спадщини значне місце посідає Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Даний документ є міжнародним актом, прийнятим для охорони культурних цінностей під час зброй-

них конфліктів. Серед країн, що підписали цю конвенцію в складі СРСР у 1957 році, була Українська РСР. Після здобуття незалежності держава підтвердила свою участь у ньому. Крім основного документа, Україна приєдналася до Першого (1954) та Другого (1999) протоколів, які конкретизують механізми захисту культурної спадщини.

Водночас, на рівні Верховної Ради офіційний переклад тексту Конвенції українською мовою не був ухвалений окремим законом. Це створює певні складнощі у правозастосуванні, оскільки міжнародні зобов'язання потребують інтеграції у національне законодавство [3].

Згідно з Конвенцією, культурні цінності включають об'єкти, які мають значну історичну, мистецьку або наукову значущість для кожного народу, незалежно від їхнього походження чи власника. До них відносяться як рухомі, так і нерухомі пам'ятки, зокрема архітектурні споруди, мистецькі твори, історичні об'єкти, книги, архівні матеріали та їхні репродукції. Також до культурної спадщини входять і будівлі, основною функцією яких є збереження або демонстрація таких об'єктів, зокрема музеї, великі бібліотеки, архіви та спеціально облаштовані укриття для захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Культурні центри, у яких зосереджена значна кількість таких об'єктів, забезпечують їх збереження. Культурна спадщина є невіддільною частиною національної ідентичності та історичної пам'яті. Її захист під час воєнних конфліктів є не лише питанням збереження окремих пам'яток, а й значущим елементом міжнародної стабільності та міжкультурного діалогу.

Згідно з положеннями Гаазької конвенції, культурні цінності, що перебувають під особливим захистом, повинні бути позначені розпізнавальною емблемою, описаною в статті 16. Ця емблема має вигляд щита, що складається з королівсько-синього квадрата та королівсько-блакитного трикутника, з білими трикутниками з обох боків. Використання цієї емблеми не лише ідентифікує об'єкти, а й забезпечує їх включення до системи міжнародного контролю, що забезпечує їх охорону та збереження.

Емблема є ключовим елементом у системі захисту культурної спадщини, тому її використання перебуває під суворим контролем. Її використання можливе лише у визначених Конвенцією випадках, зокрема для ідентифікації нерухомих культурних цінностей під особливою охороною, або для перевезення інших культурних цінностей. Крім того, для розміщення емблеми на нерухомій культурній цінності потрібно мати відповідний дозвіл, що підписується компетентним органом держави. Під час збройного конфлікту використання такої емблеми в інших випадках або застосування знаків, що нагадують її, повністю забороняється.

Додатково до загальних заходів захисту Конвенція передбачає надання особливого статусу для певних культурних об'єктів. Для отримання цими об'єктами особливого захисту, вони мають відповідати кільком вимогам. По-перше, ці об'єкти повинні бути розташовані на достатній відстані від великих промислових або військових об'єктів для того, щоб мінімізувати ризик їх пошкодження через військові дії. По-друге, за ніяких обставин ці об'єкти не повинні використовуватися у військових цілях.

Особливий захист також може бути наданий притулкам для культурних цінностей, навіть якщо вони знаходяться поблизу стратегічних військових об'єктів, за умови, що держава, яка звертається за таким захистом, бере на себе зобов'язання не використовувати ці об'єкти в разі конфлікту. Це включає, наприклад, заборону на переміщення військових сил чи техніки через ці об'єкти та відведення всього руху транспорту, що проходить поблизу.

Щоб закріпити цей статус на міжнародному рівні, відповідні об'єкти вносять до Міжнародного реєстру культурних цінностей, що перебувають під особливою охороною. Це забезпечує підтвердження їхнього значення для

спадщини, і в результаті посилює міжнародний рівень захисту в умовах війни [4].

До того ж, із підписанням Конвенції, країни-учасники зобов'язуються поважати культурні цінності на своїй та чужій території, зокрема під час окупації. Це передбачає заборону використання національних об'єктів для військових потреб [3]. Як зазначено в Пакті Реріха: «Історичні пам'ятки, музеї, наукові, художні, навчальні й культурні заклади розглядатимуться як нейтральні та як такі користуватимуться повагою і захистом з боку воюючих сторін» [5]. Такі дії є необхідними для збереження культурної спадщини навіть у складні часи. Таким чином мінімуються втрати культурних об'єктів, які становлять цінність для всього людства [4].

Проте на практиці ці норми часто ігноруються, а, отже, культурна спадщина часто стає мішенню атак. Це є не лише грубим порушенням міжнародного гуманітарного права, а й серйозним викликом для захисту історичної пам'яті. Так, у Сирії було зруйновано античне місто Пальміра [6], в Іраку бойові дії призвели до пошкодження музеїв у Мосулі [7], а в Україні російські війська цілеспрямовано знищили історичні будівлі в Одесі, Харкові та інших містах [8]. Такі випадки є свідченням необхідності посилення механізмів міжнародного контролю та притягнення до відповідальності за воєнні злочини проти культурної спадщини. Лише рішучі заходи можуть гарантувати реальний захист історичних і культурних об'єктів не лише на папері, а й у реальності.

Водночас захист національних надбань має не лише юридичний, а й символічний характер, тому що втрата історичних пам'яток – це не просто фізичне знищення матеріальних об'єктів, а руйнування історії цілих націй. Саме тому міжнародна спільнота повинна докладати значних зусиль, щоб забезпечити цим об'єктам безпеку від знищення та незаконного привласнення.

Під час збройного конфлікту особливе значення має відповідальність держав-окупантів, які згідно з Конвенцією зобов'язані, наскільки це можливо, підтримувати зусилля компетентної національної влади окупованої території для забезпечення охорони та збереження культурних цінностей цієї території. У разі, якщо виникає термінова потреба у втручанні для збереження культурних цінностей, пошкоджених під час військових операцій на окупованій території, і якщо компетентна влада не здатна забезпечити таке збереження, держава-окупант повинна вжити необхідних заходів у тісній співпраці з національною владою для охорони цих цінностей.

Окрім превентивних заходів і міжнародної підтримки, Конвенція також передбачає механізми відповідальності за її порушення. Сторони угоди, що підписали документ можуть звертатися до ЮНЕСКО за технічною допомогою в організації захисту культурних цінностей або для розв'язання інших проблем, пов'язаних із застосуванням Конвенції та Правил для її виконання. ООН з питань освіти, науки та культури надає таку допомогу в межах своїх програм, ресурсів та міжнародних ініціатив.

Окрім превентивних заходів, Конвенція містить положення щодо відповідальності за її порушення. Так, відповідно до статті 28, Високі Договірні Сторони зобов'язані в межах своєї кримінальної юрисдикції вживати всі необхідні заходи для судового переслідування та накладення карних або дисциплінарних санкцій на осіб, незалежно від їхнього громадянства, які скоюють або віддають накази про порушення положень Конвенції.

У разі збройного конфлікту, який підпадає під дію статті 2 Положення про виконання Конвенції, кожна сторона конвенції призначає представника для культурних цінностей на своїй та окупованій територіях. Держава-покровителька, своєю чергою, призначає делегатів, акредитованих у стороні конфлікту, а також Генерального комісара з питань культурних цінностей. Генеральний

комісар призначається з міжнародного списку осіб за погодженням між Стороною, що його акредитує, та державами-покровительками.

Якщо сторони не можуть досягти згоди щодо призначення Генерального комісара протягом трьох тижнів, питання передається на розгляд Голові Міжнародного Суду, який здійснює його призначення. Однак діяльність Генерального комісара не почнеться, поки його призначення не буде схвалено стороною, що його акредитувала.

Для забезпечення дотримання Конвенції Генеральний комісар має широкі повноваження. Він може ухвалювати рішення та проводити розслідування як самостійно, так і за погодженням із представниками зацікавлених сторін. Окрім того, Генеральний комісар готує звіти та рекомендації щодо виконання положень Конвенції та надсилає їх відповідним сторонам і державам-покровителькам. У разі відсутності держави-покровительки Генеральний комісар виконує її функції відповідно до статей 21 і 22 Конвенції.

Функції Генерального комісара спрямовані на забезпечення належного захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів та сприяють ефективному впровадженню положень Гаазької конвенції.

У статті 7 Положення зазначено, що Генеральний комісар у справах культурних цінностей має право призначати інспекторів для виконання спеціальних місій, пов'язаних з охороною культурних цінностей. Інспектори підпорядковуються лише Генеральному комісару, а їх призначення здійснюється за погодженням зі Стороною, в якій вони акредитовані. Окрім того, Генеральний комісар, делегати та інспектори можуть залучати експертів для надання спеціалізованих послуг, що також потребує схвалення відповідної Сторони. Це підкреслює значущість професіоналізму та експертної підтримки в процесі охорони культурних цінностей під час збройних конфліктів, що забезпечує високий рівень контролю за дотриманням положень Конвенції.

Міжнародний реєстр культурних цінностей є одним із істотних інструментів для забезпечення захисту важливих культурних цінностей. Ведення даного реєстру здійснюється Генеральним директором ЮНЕСКО. Розподіл на розділи, що стосуються різних типів культурних цінностей, дозволяє ефективно класифікувати та систематизувати об'єкти, які потребують охорони.

Реєстр має істотну цінність, оскільки є основою для міжнародної співпраці в охороні культурної спадщини та забезпечує збереження історичних об'єктів для майбутніх поколінь. Крім того, він служить інформаційним джерелом для держав і міжнародних організацій. Генеральний директор ЮНЕСКО надає копії реєстру Генеральному секретарю ООН та Високим Договірним Сторонам для уточнення та оновлення інформації, що підкреслює його значення у міжнародному правовому регулюванні охорони культурної спадщини. Учасники угоди мають можливість подавати заяви для внесення культурних цінностей до реєстру, підтверджуючи їх відповідність вимогам Конвенції. У разі окупації території, держава-окупант також може подати таку заяву [4].

Договірні сторони зобов'язуються вжити всі необхідні заходи для захисту культурних цінностей, зокрема щодо запобігання їх вивезенню з території, яку вони окупають під час збройного конфлікту. Це зобов'язання базується на положеннях статті 1 Протоколу до Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, підписаної в Гаазі 14 травня 1954 року.

Крім того, кожен учасник Конвенції зобов'язаний забезпечити охорону культурних цінностей, які були ввезені на його територію з окупованих земель, як безпосередньо, так і через посередників. Охорона таких цінностей має здійснюватися автоматично після їх ввезення або на вимогу держави, з території якої ці цінності були вивезені.

Після завершення збройного конфлікту кожна сторона угоди повинна повернути культурні цінності, що перебувають на її території, компетентним органам влади окупованої території. Це повернення має відбуватися відповідно до принципів, викладених у першому пункті, що забезпечує справедливе відновлення культурної спадщини. У разі, якщо культурні цінності були вивезені з порушенням цих принципів, учасник Конвенції зобов'язується відшкодувати шкоду добросовісним власникам цих цінностей [9].

Згідно зі статтею 53 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, захист культурних цінностей і місць відправлення культів є невіддільним компонентом міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. Ця стаття встановлює низку заборон, яких мають дотримуватись усі сторони конфлікту.

Без шкоди для положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року та інших відповідних міжнародних актів, стаття 53 забороняє: а) здійснювати будь-які ворожі дії проти історичних пам'яток, творів мистецтва чи релігійних місць, що є частиною культурної або духовної спадщини народів; б) використовувати ці об'єкти для підтримки військових дій; с) застосовувати ці об'єкти як цілі для репресалій, що призводить до їх пошкодження чи знищення. Метою цих обмежень є охорона культурних і релігійних цінностей, які становлять частину загальноосвітньої спадщини, від руйнувань і зловживань під час збройного конфлікту [10].

Захист культурної спадщини має не лише правовий, а й практичний вимір, який охоплює моніторинг та реагування на потенційні загрози. Одним із таких механізмів є Конвенція про охорону всесвітньої спадщини, що передбачає ведення спеціального «Списку всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою». До нього включають об'єкти, які зазнають реальних і конкретних загроз, зокрема через природні катастрофи, військові дії чи неконтрольовану урбанізацію. Цей список оновлюється та публікується, коли об'єкти потребують термінових заходів для їхнього збереження.

До цього списку можуть бути включені лише ті цінності, яким загрожують реальні й конкретні небезпеки. Серед основних загроз – руйнування внаслідок природних катаклізмів, таких як землетруси, вулканічні вибухи, повені, а також загроза знищення через людську діяльність, зокрема зміни в землеволодінні або розширення міських територій і туризму. Ключовим інструментом у внесенні об'єктів до списку є збройні конфлікти, пожежі, стихійні лиха та інші фактори, що ставлять під загрозу збереження культурної спадщини.

В умовах надзвичайних ситуацій Комітет має право в будь-який час внести нові об'єкти до списку, якщо ці цінності знаходяться під загрозою пошкодження або знищення. Тоді вживаються термінові заходи для попередження втрат, і кожна країна, яка звертається за допомогою, може отримати підтримку міжнародного співтовариства [11].

На практиці руйнування культурної спадщини не залишається безкарним. Прецедентом у міжнародному праві стала справа Ахмада Махді, якого Міжнародний кримінальний суд у Гаазі засудив до 9 років ув'язнення за руйнування історичних святинь у Тімбукту. У 2012 році Махді, як лідер радикального угруповання «Ансар ад-Дін», очолював загін ісламістів, які знищили дев'ять мавзолеїв та ворота мечетей у Тімбукту, що входили до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це стало першим випадком в історії Міжнародного кримінального суду, коли розглядалася справа, що стосувалася руйнування культурних об'єктів, визнаних частиною світової спадщини. Ахмад Махді визнав свою провину, що також стало прецедентом у роботі МКС [12].

Захист культурних об'єктів у зонах бойових дій є доволі складним завданням, адже вимагає швидких і скоординованих дій, чіткої стратегії та її виконання. У цьому

процесі велике значення мають місцеві громади, оскільки культурна спадщина не лише зберігає історичну пам'ять, а й об'єднує суспільство. Наприклад, у 2013 році під час конфлікту в Малі місцеві жителі самостійно організували евакуацію унікальних рукописів з Тімбукту, таким чином врятувавши їх від цілковитого знищення. Така ефективна ініціатива громадянського суспільства демонструє важливість скоординованих дій не лише на міжнародному, а й на місцевому рівні задля реалізації спільної мети.

Евакуація культурних цінностей під час збройного конфлікту – це складний і відповідальний процес, що вимагає ретельної підготовки та координації. Вона здійснюється лише у разі реальної загрози для об'єкта, коли інші заходи не можуть забезпечити його безпеку. Для цього необхідно заздалегідь підготувати місця для зберігання, а сама евакуація повинна проводитися відповідно до встановлених процедур і з участю кваліфікованого персоналу.

Процес евакуації починається з оцінки ризиків і визначення найбільш вразливих об'єктів. Формується команда фахівців, яка займається пакуванням експонатів, розробкою маршруту перевезення та організацією транспортування. Кожен об'єкт перед відправленням документується, маркується та упакується з урахуванням його фізичних особливостей. Після перевезення культурні цінності розміщуються в тимчасовому сховищі, яке має бути сухим, добре провітрюваним і захищеним від шкідників, крадіжок та вандалізму. Також необхідно передбачити можливість довготривалого зберігання на випадок, якщо повернення об'єктів на попереднє місце стане неможливим [2].

Перед музеями стоїть завдання розробити комплексний план евакуації культурних цінностей і забезпечити охорону місць їх тимчасового зберігання. У разі загрози першочерговими заходами є переміщення експонатів до підземних чи наземних укриттів. Практика свідчить, що музеї та їхні колекції часто стають жертвами воєнних конфліктів, і музейні працівники нерідко власними силами забезпечують збереження та документування втрат. Після завершення конфлікту залишається нагальна потреба в відновленні музейних фондів і відновленні роботи культурних установ [13].

ЮНЕСКО та інші міжнародні організації активно підтримують Україну у збереженні та захисті культурної спадщини під час війни. Зокрема, ЮНЕСКО надає технічну допомогу, сприяє моніторингу пошкоджень культурних об'єктів та організовує міжнародні конференції з питань захисту культурних цінностей [14]. У липні 2023 року ЮНЕСКО підтвердила, що з лютого 2022 року Росія пошкодила або знищила понад 400 культурних об'єктів в Україні, включаючи культові споруди, історичні будівлі, музеї та бібліотеки [15]. Також ЮНЕСКО закликає держави-учасниці продовжувати фінансування та надання обладнання для захисту та відновлення культурної спадщини під час війни, щоб посилити діяльність організації в Україні. Комітет ЮНЕСКО схвалив перерозподіл 50 000 доларів США на закупівлю та доставлення обладнання для захисту культурних цінностей в Україні [16].

Правову основу у сфері національної безпеки України щодо охорони культурних цінностей становлять Конституція України, Закон України «Про охорону культурної спадщини» та міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Водночас у національному законодавстві відсутні спеціальні механізми та чіткі нормативно-правові акти, що регулюють захист культурних цінностей під час воєнних дій. Жодним чином не визначено порядок евакуації, заходи зі збереження музейних колекцій та охорони культурних об'єктів у кризових умовах.

Через відсутність достатнього досвіду та ресурсів у військових і урядових структурах для охорони культурних цінностей, відповідальність за збереження спадщини значною мірою покладається на самі заклади культури.

Вони повинні передбачати можливі загрози та розробляти плани захисту з урахуванням найгірших сценаріїв.

Для міжнародної координації дій із захисту культурних цінностей під час конфліктів створено організацію Блакитного щита. Її національні комітети допомагають у розробці законодавчих ініціатив, підвищенні обізнаності суспільства та координації із військовими структурами [13].

Висновки. Збереження культурної спадщини в умовах збройних конфліктів є не лише істотним завданням окремих держав, а й спільною відповідальністю всього людства. Руйнування історичних пам'яток, музеїв, архівів та інших культурних об'єктів має незворотні наслідки, які виходять далеко за межі втрати матеріальних цінностей. Це втрата історичної пам'яті, національної ідентичності та спадщини, що передається від покоління до покоління.

Міжнародне право створює механізми для захисту культурної спадщини, а такі документи, як Гаазька конвенція 1954 року та її Протоколи, є ключовими інструментами у цьому процесі. Проте ефективність їхнього застосування залежить від реальних дій держав і міжнародних організацій. Дотримання цих норм не лише допомагає запобігати злочинам проти культури, а й сприяє збереженню глобальної історичної спадщини.

Україна, яка нині зіштовхується з викликами війни, має приділяти особливу увагу захисту своїх культурних цінностей, використовуючи як національні, так і міжнародні механізми. Досвід світової спільноти свідчить, що збереження спадщини в кризових умовах є складним, але можливим завданням, і саме від рішень, які ухвалюються сьогодні, залежить, що залишиться у спадок майбутнім поколінням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулакова Н.В. Міжнародний досвід охорони об'єктів культурної спадщини під час збройного конфлікту. Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції: праці VI Всеукр. наук.-теорет. конф., м. Київ, 30 жовтня 2014 р. С. 82–85.
2. Тандон А. Спадщина у небезпеці. Екстрена евакуація культурних цінностей / Пер. з англ. І. Пошивайла. Київ: Національний музей Революції Гідності, 2022. 56 с.
3. Гаазька конвенція. Енциклопедія історії України: веб-сайт. URL: <https://surl.li/fjycsu> (дата звернення: 28.03.2025).
4. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention: entry into force in The Hague on May 14, 1954 by UNESCO: official website. URL: <https://surl.li/ptrvvq> (date of appeal: 27.03.2025).
5. Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха): підписаний 15 квітня 1935 р. в США. База даних «Законодавство України». URL: <https://surl.li/nwalch> (дата звернення: 27.03.2025).
6. Коваленко А. Пошкоджено 80% об'єктів: у Сирії виявили руйнування стародавнього міста-пам'ятки ЮНЕСКО. Українська правда. Життя URL: <https://surl.li/mwllvh> (дата звернення: 28.03.2025).
7. Ісламісти руйнують античний музей у Мостулі. Радіо свобода URL: <https://surl.li/ncnfkr> (дата звернення: 28.03.2025).
8. Загарбати або знищити: 18 пам'яток української архітектури, які зруйнувала росія. Рубрика URL: <https://surl.li/mfvtpb> (дата звернення: 28.03.2025).
9. Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: entry into force in The Hague on May 14, 1954 by UNESCO: official website. URL: <https://surl.li/pywdlr> (date of appeal: 27.03.2025).
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: прийнятий ООН. База даних «Законодавство України». URL: <https://surl.li/gcvdyj> (дата звернення: 28.03.2025).
11. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: прийнята 16 листопада 1972 р. ЮНЕСКО. База даних «Законодавство України». URL: <https://surl.li/pehsii> (дата звернення: 29.03.2025).
12. Гаазький суд вперше виніс вирок за знищення культурної спадщини. LB.ua [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.li/zimbqg> (дата звернення: 28.03.2025).
13. Безпека культурної спадщини у надзвичайних ситуаціях: міжнародні стратегії для України / упоряд. і ред. Ігор Пошивайло. Київ–Амстердам–Вашингтон: Національний музей Революції Гідності (Музей Майдану), 2016. 248 с.
14. Україна та ЮНЕСКО окреслили план збереження культурної спадщини в умовах війни. Українські національні новини URL: <https://surl.li/qakabr> (дата звернення: 28.03.2025).
15. Проєкт «Ковчег» для збереження української культури запускають з допомогою чеського енергетичного бізнесу MND і Фонду родини Карела Комаренка URL: <https://surl.li/wshacc> (дата звернення: 28.03.2025).
16. ЮНЕСКО продовжить допомогу Україні задля збереження і захисту культурної спадщини. Урядовий портал URL: <https://surl.li/jsjxjh> (дата звернення: 28.03.2025).